

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 352/354

СТАНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІСТАХ (НА ПРИКЛАДІ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА)

Мануїлова К.В.

Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

У статті проаналізовані ознаки децентралізації публічної влади, які були притаманні європейським середньовічним містам, що здобули Магдебурзьке право. До ознак децентралізації влади віднесено: функціонування місцевого самоуправління (міська рада); вибори членів ради на демократичних виборах; децентралізоване судочинство; особливі правила оподаткування. Недоліком децентралізованої влади в містах, що мали магдебурзьке право було позбавлення права голосу та участі у виборах жінок.

Ключові слова: децентралізація, публічна влада, магдебурзьке право, середньовічна Європа.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми Магдебурзьке право в середньовічних європейських містах має важливе науково-практичне значення для нашої держави. Адже, Україна розпочала в 2014 р. створення децентралізованої публічної влади. Актуальність обраної теми обумовлена й тим, що означене міське право, по-перше, являється надбанням середньовічної європейської спадщини, яке об'єднала в собі значну чисельність сучасних європейських держав, вплив на становлення єдиного правового простору на європейських землях. По-друге, Магдебурзьке право це унікальний феномен довго тривалого та різноманітного за змістом середньовічного міського права. По-третє, Магдебурзьке право сприяло формуванню громадянської самосвідомості, становленню засад міського самоврядування та децентралізації публічної влади в європейських містах, а також визначило їх історичну самобутність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Магдебурзьке право в останні роки стало темою дослідження істориків, державознавців, юристів. Так, білоруський історик О. Келлер розглянула, яким чином відбувалось розповсюдження середньовічного німецького права на землях центральної та східної Європи у XIII – XVIII ст. Український державознавець Л. Муркович проаналізувала особливості функціонування самоврядування в українських містах, яким було надано магдебурзьке право. Авторкою визначена структура органів місцевої влади, процедура місцевих виборів, проблеми їх здійснення на українській території. Російська юристка Л. Корчагіна, дослідила формування засад міського права в таких середньовічних містах Німеччини, як Гамбург, Кельн, Любек, Магдебург, Аугсбург.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявності досліджень, в яких розглянуто особливості становлення та функціонування магдебурзького в середньовічній Європі у наукових розвідках не достатньо висвітлена проблема впливу Магдебурзького права на становлення європейської традиції де-

централізації публічної влади. Окрім публікації білоруської дослідниці Н. Глибовської, в якій авторка наголосила, на тому, що децентралізована модель управління з елементами субсидіарності виразно проявлялась у такому історичному феномені, як магдебурзьке право (право міського самоврядування) [1, с. 129].

Мета статті. Головною метою цієї статті є визначення ознак децентралізації публічної влади які притаманні європейським середньовічним містам, що здобули Магдебурзьке право.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після розпаду Західної Римської імперії в 476 року близько тисячі років європейські держави, що виникли на уламках означеної імперії, були дуже децентралізованими, хаотично намагаючись відновити хоча б локальну організаційну структуру, під якою ми розуміємо феодалну систему. Подальший розвиток західноєвропейської цивілізації призвів до виникнення централізованих національних держав у кінці середньовіччя й у нову добу.

Ознаки децентралізації публічної влади (місцева самоврядування, активне функціонування органів народовладдя на невеликій території) були характерні для середньовічних міст, які здобули грамоти магдебурзького права.

При визначенні магдебурзького права (*Jus Theutonicum Magdeburgense*) дослідники наголошують на тому, що це:

1) право німецького міста Магдебург, тому інколи його відносять до німецького права.

2) середньовічне міське право, за яким міста частково звільнялись від центральної адміністрації (королівські) або влади феодала (приватні) та створювали органи місцевого самоврядування [2, с. 4].

Родова назва пам'ятника права, до складу якого входили «Саксонське зерцало» (1220 р.), норми Магдебурзького міського шефенського (шефени – у середньовічній Німеччині члени судової колегії) права, «Швабське зерцало», Саксонський Вейхбільду та низка інших джерел [3, с. 26]. Німецький вчений Ульріх-Дітер Опітц

проаналізував середньовічні німецькі правові тексти і їх обробки в різних країнах світу й розподілив їх на шість груп:

1. «Правові збірники Земського і ленного права» («Land- und Lehnrechtsbücher»);
2. «Збірники міського права» («Stadtrechtsbücher»);
3. «Книги судочинства» («Rechtsgangbücher»);
4. «Глоси» («Glossen»);
5. «Компіляція» («Sammelwerke»);
6. «Різні міські права» («Verschiedene Stadtrechte») [4, с. 21-87].

У цілому, підкреслимо, що магдебурзьке право, завдяки численним кодифікаціям (записам) являло собою своєрідне «узагальнення». Адже практично кожне середньовічне європейське місто, разом із засадами магдебурзького права, послуговувалось власними привілеями, дарованими монархами.

Передумовами становлення міського законодавства та магдебурзького права, зокрема, на території сучасної Німеччини, є те, що тут у середньовіччя тривали процеси відродження старих римських міст і розбудови нових міст, починаючи з X століття. Піднесення названих міст пов'язане з накопиченням капіталу та значним збільшенням торгового обігу. Розвиток торгівлі викликав потребу вільно торгувати, створив умови для виникнення саме вільної міської громади. Необхідна була відповідна юридична база для даних процесів боротьби городян за політичні права [5, с. 94]. Як наслідок, низка міст здобула право на самоврядування, економічну та політичну автономію, законодавчо закріплену в дарованих королівською владою магдебурзьких грамот.

Розповсюдження міського права в Німеччині відбувалось за наступною схемою: одне місто здобувало право від іншого і, у свою чергу, передавало третьому тощо. Поступово виявились два найбільш давніх центри міського права – Любек і Магдебург [5, с. 94]. Так виникли великі юридичні об'єднання міст, у яких Рада міст-метрополій часто виконувала функції вищої інстанції відносно суду дочірнього міста. Прикладами подібних міст-метрополій є Любек, якій у певні періоди мав близько 100 дочірніх у юридичному відношенні міст; Магдебург, міське прав якого було прийняте більше ніж у 80 містах Німеччини й розповсюдило свій вплив далеко на Східну Європу (до Польщі, Литви, Чехії, Угорщини, України, Білорусії), а також на Лондон [6, с. 190; 3, с. 26]. Причому магдебурзьке право на території східної Європи збереглося у деяких містах до XIX століття. Особливості становлення та функціонування магдебурзького права в Україні розглянемо в іншому розділі нашого дослідження.

Середньовічні європейські міста, які здобули магдебурзьку грамоту, перейняли аналогічну до середньовічного Магдебурга розбудову органів публічної влади в містах. Для з'ясування особливостей розбудови міст, які мали магдебурзьке право, розглянемо владну структуру Магдебурга XIII століття. У ньому існували такі інститути світського і судового устрою: міська Рада, Колегія шєфєнів і архієпископський бургграфський суд. Найбільш авторитетною інстанцією у вирішенні різних питань у галузі міського права була Колегія магдебурзьких шєфєнів, яка називалась

«maiores civitatis» [7, с. 38]. Означений міський орган публічної влади був наділений широкими повноваженнями та мав важливе значення для здійснення функцій самоврядування міста, оскільки «maiores civitatis» не тільки виконувала функцію винесення судових вироків, а й здійснювала захист інтересів міської громади [7, с. 38]. Що ж до органів прямої демократії, то в Магдебурзі існували міські збори під назвою «burding (conventus civium)», що відігравали, цілком імовірно, другорядну роль [7, с. 39].

Загалом, для всіх міст, у яких діяло магдебурзьке право, місто-метрополія (зокрема Магдебург) до XVI століття було вищою інстанцією (Оберхоф) для інших міст, які зверталися до нього за відповідями або роз'ясненнями з певних незрозумілих питань. Поряд із Магдебургом, вищими інстанціями (оберхофами) у Центральній і Східній Європі були Ноймаркт і Бреслау (Бреславль) – для міст Сілезії, Кракова – для міст Малопольщі, Познань – для міст Великопольщі, Лемберг – для міст Галичини та Поділля [8, с. 26, 27].

Історик О. Келлер, проаналізувавши поширення середньовічного німецького права на землях центральної та східної Європи в XIII – XVIII століттях, дійшла висновків, що причинами трансферту німецького середньовічного права стали: загальноєвропейський колонізаційний процес, у ході якого сформувався юридичний механізм колонізації – локація та надання колоністам німецького права; зацікавленість у сторони, що приймає, в переселенцях із метою відновлення зруйнованих після монголо-татарської навали на Центральну Європу міст, для роботи в шахтах і на рудниках тощо, а також прагнення привернути колоністів комфортними умовами. У Польщі в XIV столітті поширенню німецького права сприяла епідемія чуми, яка призвела до зменшення чисельності населення і міграції євреїв – носіїв німецького права [9, с. 4-5].

Міста, які користувалися магдебурзьким правом, мали податковий і судовий імунітет, право власності на землю, пільги у ремеслах і торгівлі, а також звільнялись від низки повинностей (за винятком обозної) [10, с. 495]. Завдяки податковому імунітету міста мали власні фінансові ресурси (фінансова децентралізація), широкі повноваження (судовий імунітет, право власності на землю, пільги у ремеслах та торгівлі). Розглянувши повноваження міської ради у середньовічних західноєвропейських містах, російський дослідник К. Іванов зазначив, що «справи, які підлягають віданню ратманів, численні та складні. Ніщо так добре не познайомить нас із середньовічним міським правлінням, як огляд справ, які становлять сферу його діяльності. ... До їх обов'язків належали, крім суду, турботи про збереження громадського спокою і безпеки, про чистоту вулиць, піклування про бідняків, нагляд за правильним веденням торгівлі, за звичаями міського населення, опікування його освітою» [11, с. 47].

Важливою особливістю середньовічних міст, яким було даровано магдебурзьку грамоту, є децентралізація судової системи міста. Правові акти, за якими містам дарувалось магдебурзьке право, закріплювали за останніми право на провадження цивільного та кримінального судочинства [12, с. 102]. Таким чином, у містах на

законодавчому рівні були створені умови для вирішення територіальними громадами питань власного життя.

Попри різноманітність повноважень, дарованих різним середньовічним містам, спільним для всіх міст, що мали магдебурзьке право, була наявність ознак децентралізації: функціонування місцевого самоуправління (міська рада); вибори членів ради на демократичних виборах. Магдебурзьке право передбачало порядок вибору влади (шефенів, ратманів-радників, бургграфо-градоначальника), їх повноваження, правила судочинства й оподаткування, визначало умови діяльності купецьких об'єднань, ремісничих цехів, порядок торгівлі тощо. Все ці постанови охоплювали також норми й окремі принципи цивільного і карального права [10, с. 495]. Однак, жінки були позбавлені права голосу та участі у виборах.

Отже, засади магдебурзького права ототожнювалися із децентралізацією.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Ознаки децентралізації публічної влади були характерними для середньовічних міст, які мали магдебурзькі права. У містах було міське самоуправління (міська Рада); членів ради обирали на демократичних виборах, діяло децентралізоване судочинство. Жінки були позбавлені права голосу. Магдебурзьке право, створене в Німеччині, було розповсюджене у Східній Європі та функціонувало в деяких містах до XIX ст.

Перспективним напрямком дослідження теми Магдебурзьке право в середньовічних європейських містах є, на наш погляд, дослідження проблеми впливу засад Магдебурзького права на формування сучасного законодавства країн ЄС з децентралізації влади.

Список літератури:

1. Глыбовская Н. А. Принцип субсидиарности как средство децентрализации управления // XXVI Международная научно-практическая конференция «Управление в социальных и экономических системах». – 2017. – С. 128-129.
2. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.) / Т. Д. Гошко. – Львів: Афіша, 2002. – 255 с.
3. Анисимов А. П. Магдебургское право и его значение для развития правовой системы Западной Руси / Алексей Павлович Анисимов // История государства и права – 2010. – № 19. – С. 26-28.
4. Oppitz U.-D. Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters. Band I. Beschreibung der Rechtsbücher / U.-D. Oppitz. – Köln u. a.: Böhlau Verlag, 1990. – XVII. – 325 s.
5. Мисаревич Н. В. Социальные и экономические аспекты распространения магдебургского права на белорусских землях / Н. В. Мисаревич // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – № 5(92). – 2015 – С. 93-98.
6. Аннерес Э. История европейского права (пер. со швед.) / Э. Аннерес / Ин-т Еворпы. – М.: Наука, 1994 – 397 с.
7. Келлер О. Б. Из истории Магдебургского городского права / О. Б. Келлер // «Вышэйшая школа»: навукова-метадычны і публіцыстычны часопіс. – 2013. – № 4. – С. 38-42.
8. Келлер О. Б. Из истории городского права, правовых семей и сборников средневековой Германии / О. Б. Келлер // Изв. Гомел. гос. ун-та. Гуманитарные науки. – 2015. – № 1. – С. 24-29.
9. Келлер О. Б. Распространение средневекового немецкого права на землях центральной и восточной Европы в XIII – XVIII вв.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.03 «всеобщая история» / Келлер Ольга Борисовна – Минск: Белорусский государственный университет, 2015. – 45 с.
10. Графский В. Г. Магдебургское право / В. Г. Графский / Юридическая энциклопедия / Отв. ред. Б. Н. Топорнин. – М.: Юристъ, 2001. – 1272 с.
11. Иванов К. А. Средневековый город и его обитатели / К. А. Иванов – Издание 2-ое, дополненное. С.-Петербург: Склад издания в «Петербургском учебном магазине». Типо-литография М. П. Фроловой, 1900. – 126 с.
12. Гулак Л. С. Теоритичні засади становлення місцевого самоврядування / Л. С. Гулак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6-2. – Т. 1. – С. 101-104 (Серія: Юриспруденція).

Мануилова Е.В.

Одесский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

СТАНОВЛЕНИЕ ТРАДИЦИИ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОРОДАХ (НА ПРИМЕРЕ МАГДЕБУРГСКОГО ПРАВА)

Аннотация

В статье проанализированы признаки децентрализации публичной власти, которые были присущи европейским средневековым городам, которые получили Магдебургское право. К признакам децентрализации власти отнесены: функционирование местного самоуправления (городской совет) выборы членов совета на демократических выборах; децентрализованное судопроизводство; особые правила налогообложения. Недостатком децентрализованной власти в городах, имели магдебургское право было лишение права голоса и участия в выборах женщин.

Ключевые слова: децентрализация, публичная власть, магдебургское право, средневековая Европа.

Manuilova K.V.

Odessa Regional Institute of Public Administration

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

**DEVELOPMENT OF THE TRADITION OF DECENTRALIZATION
OF THE PUBLIC AUTHORITIES IN THE MIDDLE-EUROPEAN EUROPEAN CITIES
(IN THE CASE OF MAGDEBURGIAN LAW)**

Summary

The article analyzes the signs of decentralization of public authority that were inherent in the European medieval cities that received the Magdeburg law. Signs of decentralization of power include: the functioning of local government (city council) election of councilors in democratic elections; decentralized legal proceedings; special rules of taxation. The disadvantage of decentralized power in cities, had Magdeburg right was the deprivation of the right to vote and participate in the election of women.

Keywords: decentralization, public authority, Magdeburg law, medieval Europe.